शिवाजी विद्यापीठ

सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार

बी. कॉम. भाग एक • सेमिस्टर १

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

प्रा. के. एम. भोसले

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू

फडके प्रकाशन

PRINCIPAL
D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR

पुणे शाखा

फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन, पुणे - 411 030. • टेलिफोन : (020) 244 82 951.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 93 - 86703 - 34 - 7

Code No. P 6087

किंमत : ₹ ७०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : जुलै, २०१८

दुसरी आवृत्ती : ऑगस्ट, २०१९

तिसरी आवृत्ती : जून, २०२२

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके

बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

मुद्रक

श्री. प्रफुल्ल पाठक, स्वरूप प्रिंटिंग प्रेस, २५७६, बी, खासबाग, प्रायव्हेट हायस्कूलच्या मागे, मंगळवार पेठ, कोल्हापूर.

लेखकांचे मनोगत

'सूक्ष्म अर्थशास्त्र' हे पुस्तक विद्यार्थिमित्रांच्या हाती देताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. शिवाजी विद्यापीठाने जून, २०१८ पासून बी. कॉम. भाग १ च्या वर्गासाठी यू. जी. सी. च्या मार्गदर्शक तत्त्वाप्रमाणे सी. बी. सी. एस. पॅटर्न सुरू केला आहे. तेव्हा पुस्तकाची मांडणी सेमिस्टर व सी. बी. सी. एस. रचना विचारात घेऊन, अभ्यासक्रम विचारात घेऊन त्यानुसार केली आहे. सूक्ष्म अर्थशास्त्रातील सर्व घटक व संकल्पना सहज व सुलभ पद्धतीने समजाव्यात अशा रीतीने साध्या, सोप्या व ओघवत्या भाषेत लेखन करण्याचा प्रयत्न केला आहे व आवश्यक तेथे सुबक आकृत्यांद्वारे विश्लेषण केले आहे.

पुस्तकात सुरुवातीला मागणीची संकल्पना, समवृत्ती वक्र विश्लेषण, त्यामध्ये समवृत्ती वक्राचा अर्थ, समवृत्ती वक्र नकाशा, सीमांत पर्यायता दर, समवृत्ती वक्राची वैशिष्ट्ये, उपभोक्त्याचा समतोल, उत्पन्न, पर्यायता व किंमत परिणाम, एंजेल वक्र इत्यादी विविध उदाहरणांच्या व आकृत्यांच्या साहाय्याने स्पष्ट केले आहे. दुसऱ्या युनिटमध्ये व्यावसायिक निर्णयामध्ये मागणी पूर्वानुमानाचा अर्थ सांगून तिचे महत्त्व विशद केले आहे. मागणी पूर्वानुमानाच्या विविध पद्धतींची चर्चा केली आहे. युनिट ३ मध्ये उत्पादन फलनाचा अर्थ सांगून उत्पादनाच्या विविध संकल्पना स्पष्ट केल्या आहेत. उत्पादनाच्या सिद्धांतामध्ये बदलत्या प्रमाणाचा व उत्पादन प्रमाणफलाचा सिद्धांत यांचे विश्लेषण करून अंतर्गत व बहिर्गत बचतीचे विश्लेषण केले आहे. तसेच समउत्पादन वक्र, तांत्रिक सीमांत पर्यायता दर, आर्थिक क्षेत्र रचना व विस्तार पथ यांचे आकृत्यांद्वारे स्पष्टीकरण केले आहे. चौथ्या युनिटमध्ये प्राप्ती व खर्चाच्या संकल्पना, प्राप्ती व खर्च वक्र व त्यातील परस्परसंबंधाचे विश्लेषण केले आहे. प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी विद्यापीठ परीक्षेच्या धर्तीवर लघूत्तरी व दीर्घोत्तरी प्रश्न दिलेले आहेत. त्याचा विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ परीक्षेसाठी निश्चितच उपयोग होईल.

पुस्तकाचे लेखन करताना अर्थशास्त्रातील तज्ज्ञांनी लिहिलेल्या संदर्भग्रंथांचा वापर केला आहे. त्या सर्वांचे आम्ही ऋणी आहोत. तसेच प्रा. शि. ना. माने, प्रा. डॉ. ज. फा. पाटील, प्रा. डॉ. पी. बी. कुलकर्णी, प्रा. डॉ. पी. एस. कांबळे, शिवाजी कॉलेज, सातारा व डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूरमधील अर्थशास्त्र विभागातील प्राध्यापक यांसारख्या अनुभवी प्राध्यापक मित्र व स्नेही यांचे मार्गदर्शन लाभले आहे. तसेच डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालयाचे संस्थापक, प्राचार्य व ग्रंथपाल, छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा येथील प्राचार्य व ग्रंथपाल, रयत शिक्षण संस्थेचे पदाधिकारी, रयत सेवक व अर्थशास्त्राचे मान्यवर प्राध्यापक या सर्वांचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले.

पुस्तक प्रकाशनाची जबाबदारी सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके यांनी स्वीकारून ते अल्पावधीत प्रकाशित केले. आमच्या या पुस्तकाचे विद्यार्थी व प्राध्यापक मित्रांकडून निश्चितच स्वागत होईल असा विश्वास आहे. प्राध्यापक मित्रांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागतच होईल.

- लेखकत्रय

PRINCIPAL
KOLHAPUR
COLLEGE

शिवाजी विद्यापीठ

सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार

बी. कॉम. भाग एक • सेमिस्टर २

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

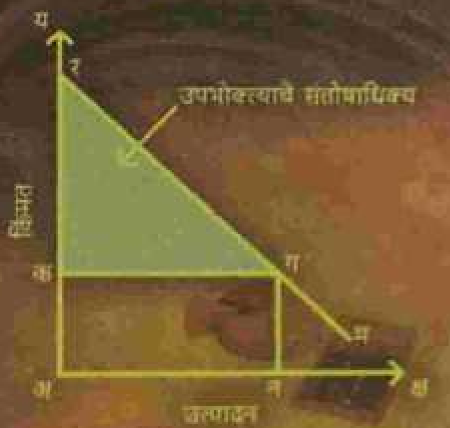

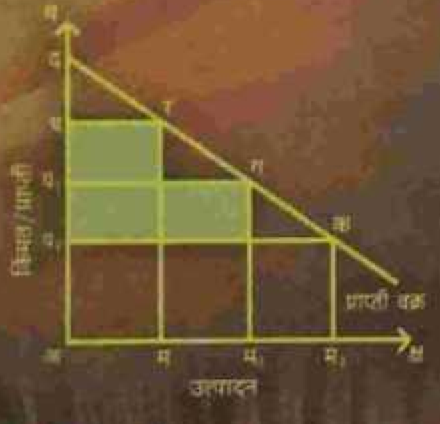

प्रा. के. एम. भोसले

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू

फडके प्रकाशन

पुणे शाखा

फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन,
पुणे - 411 030 ◆ टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951.

सोलापूर शाखा

फडके बुक हाउस : 622, तडवळकर वाडा, शुक्रवार पेठ,
सोलापूर - 413 002 ◆ मोबाईल : 9423508919.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1956 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 93 - 86703 - 65 - 1

Code No. P 6123

किंमत : ₹ ६०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : डिसेंबर, २०१८

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके
बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

मुद्रक

श्री. प्रफुल्ल डबीर
प्रज्ञा प्रिंटिंग प्रेस, बी - ९, उद्यम को-ऑप. सोसायटी,
नवीन इंडस्ट्रियल इस्टेट, वाय. पी. पोवारनगर, कोल्हापूर - ४१६ ००८.

लेखकांचे मनोगत

'सूक्ष्म अर्थशास्त्र' हे पुस्तक विद्यार्थिमित्रांच्या हाती देताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. शिवाजी विद्यापीठाने जून, २०१८ पासून बी. कॉम. भाग १ सेमिस्टर २ च्या वर्गासाठी यू. जी. सी. च्या मार्गदर्शक तत्वाप्रमाणे सी. बी. सी. एस. पॅटर्न सुरू केला आहे. त्यामुळे या पुस्तकाची मांडणी सेमिस्टर व सी. बी. सी. एस. रचना विचारात घेऊन, अभ्यासक्रम विचारात घेऊन त्यानुसार केली आहे. सूक्ष्म अर्थशास्त्रातील सर्व घटक व संकल्पना सहज व सुलभ पद्धतीने समजाव्यात अशा रीतीने साध्या, सोप्या व ओघवत्या भाषेत लेखन करण्याचा प्रयत्न केला आहे व आवश्यक तेथे सुबक आकृत्यांद्वारे विश्लेषण केले आहे.

पुस्तकात सुरुवातीला पूर्ण स्पर्धा, त्याचा अर्थ, पूर्ण स्पर्धेतील उद्योगसंस्थेचा अल्पकालीन व दीर्घकालीन समतोल, पूर्ण स्पर्धेतील उद्योगाचा अल्पकालीन व दीर्घकालीन समतोल, पूर्ण स्पर्धेतील उत्पादकाच्या वाढाव्याचे मापन, मक्तेदारीचा अर्थ, मक्तेदारीतील किंमत निश्चिती, मूल्यभेदाची संकल्पना व प्रकार, मक्तेदारी शक्तीचे मापन, मक्तेदारीयुक्त स्पर्धा, लक्षणे, मक्तेदारीयुक्त स्पर्धेतील अल्पकालीन व दीर्घकालीन समतोल, अल्पाधिकार-लक्षणे, अल्पाधिकारात किंमत निश्चिती, किंमत युद्ध, किंमत नेतृत्व, बाकदार मागणी वक्र, खंडाचा अर्थ, रिकार्डोचा खंड सिद्धांत, खंडाचा आधुनिक सिद्धांत, वेतनाचा अर्थ, पैशातील वेतन व वास्तव वेतन, वेतन भिन्नता, व्याजाचा अर्थ, व्याजाचा रोकड प्राधान्य सिद्धांत, नफ्याचा अर्थ, स्थूल नफा व निव्वळ नफा, नफ्याचा धोका व अनिश्चितता पत्करण्याचा सिद्धांत यांचे सविस्तर विश्लेषण केले आहे. प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी विद्यापीठ परीक्षेच्या धर्तीवर लघूत्तरी व दीर्घोत्तरी प्रश्न दिलेले आहेत. त्याचा विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ परीक्षेसाठी निश्चितच उपयोग होईल.

पुस्तकाचे लेखन करताना अर्थशास्त्रातील तज्ज्ञ व्यक्तींनी लिहिलेल्या संदर्भग्रंथांचा वापर केला आहे. त्या सर्वांचे आम्ही आभारी आहोत. तसेच प्रा. शि. ना. माने, प्रा. डॉ. ज. फा. पाटील, प्रा. डॉ. पी. बी. कुलकर्णी, प्राचार्य आर. डी. गायकवाड, प्रा. डॉ. पी. एस. कांबळे, रयत शिक्षण संस्थेचे सचिव प्रि. डॉ. भाऊसाहेब कराळे, छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा व डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर येथील ग्रंथपाल व अर्थशास्त्र विभागातील प्राध्यापक, मित्र व स्नेही यांचे सहकार्य लाभले. डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेजचे संस्थापक, प्राचार्य, रयत शिक्षण संस्थेचे पदाधिकारी, रयत सेवक व अर्थशास्त्राचे सर्व मान्यवर प्राध्यापक तसेच श्री. मंदार फडके या सर्वांचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले त्याबद्दल सर्वांचे आभार.

पुस्तक प्रकाशनाची जबाबदारी सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके यांनी स्वीकारून ते अल्पावधीत प्रकाशित केले. आमच्या या पुस्तकाचे विद्यार्थी व प्राध्यापक मित्रांकडून निश्चितच स्वागत होईल असा विश्वास आहे. प्राध्यापक मित्रांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागतच होईल.

\- लेखकत्रय

शिवाजी वि[illegible]ीठ,

कोल्हापूर, मह[illegible]

दूरशिक्षण केंद्र

एम. ए. भाग-२ : इतिहास : पेपर : ४०२

विसाव्या शतकातील जग
(१९५० ते २०००)

(Twentieth Century World-1950 to 2000)

(शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ पासून)

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Scanned with OKEN S

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१९

एम. ए. भाग - २ करिता (विसाव्या शतकातील जग - १९५० ते २०००)

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-39-7

* दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)
* दूरशिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

Scanned with OKEN Scanner

(विसाव्या शतकातील जग–१९५० ते २०००)
एम. ए. भाग–२ : इतिहास पेपर ४०२ (आवश्यक)

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. अजितकुमार दादासो जाधव आर्टस अँण्ड कॉमर्स कॉलेज, नागठाणे, ता. जि. सातारा	१
प्रा. डॉ. व्ही. एस. येलमार छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा	२
प्रा. डॉ. काशिलिंग रघुनाथ गावडे बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकरूड, ता. शिराळा, जि. सांगली	३
डॉ. सौ. वैशाली अभिजीत सारंग डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर	४

■ संपादक ■

डॉ. अभय पाटील
एस. जी. एम. कॉलेज,
कराड

D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE • KOLHAPUR • PRINCIPAL

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूरशिक्षण केंद्र

एम. ए. भाग-२ : इतिहास : पेपर : ३०२

विसाव्या शतकातील जग
(१९०० ते १९५०)

(Twentieth Century World-1900 to 1950)

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

PRINCIPAL
D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR

Scanned with OKEN Scanner

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)
प्रथमावृत्ती : २०१९
एम. ए. भाग - २ करिता (विसाव्या शतकातील जग)
सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-28-1

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

Scanned with OKEN Sc

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

(विसाव्या शतकातील जग–१९०० ते १९५०)
एम. ए. भाग–२ : इतिहास पेपर ३०२ (आवश्यक)

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. चांगदेव बंडगर दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	१
प्रा. दत्तात्रय मचाले सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	२
प्रा. डॉ. ए. बी. नाडगौंडा देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर, ता. कागल, जि. कोल्हापूर	३
डॉ. सौ. वैशाली अभिजीत सारंग डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर	४

■ संपादक ■

प्राचार्य डॉ. राजेंद्र मोरे
रयत शिक्षण संस्थेचे,
श्री. आर. आर. पाटील महाविद्यालय, सावळज
ता. तासगांव, जि. सांगली

PRINCIPAL ★ D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR
Scanned with OKEN S

सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार

बी. कॉम. भाग दोन • सेमिस्टर ३

समग्रलक्षी अर्थशास्त्र

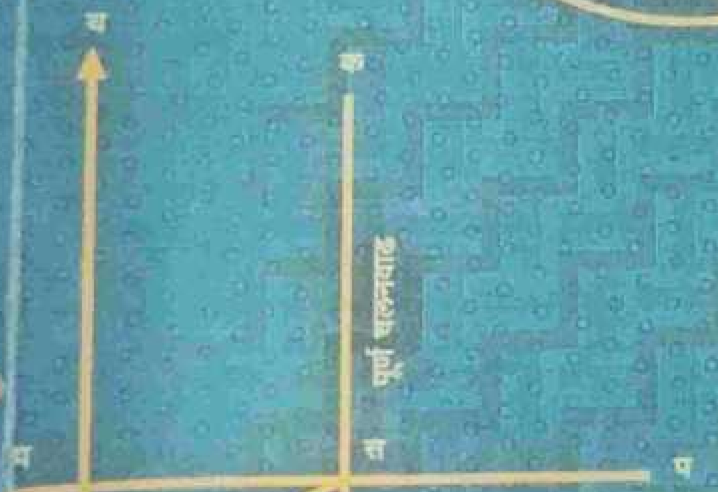

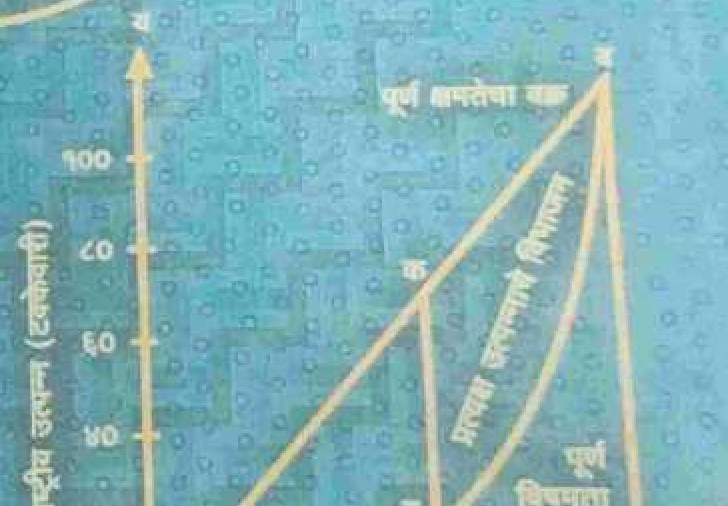

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू

प्रा. जे. ए. यादव

फडके प्रकाशन

पुणे - 411 030. • टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951

सोलापूर शाखा

फडके बुक हाउस : 622, तडवळकर वाडा, शुक्रवार पेठ,
सोलापूर - 413 002. • मोबाईल : 9423508919.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1956 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

ISBN 978 - 81 - 941678 - 4 - 6

Code No. P 6164

किंमत : ₹ ९०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : जुलै, २०११

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके

बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
सी पी एस. नं. २/१२६७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२

मुद्रक

श्री. प्रफुल्ल पाठक, ...

शिवाजी विद्यापीठ

सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार

बी. कॉम. भाग दोन • सेमिस्टर ४

समग्रलक्षी अर्थशास्त्र

व्यापार चक्राच्या अवस्था

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू

प्रा. जे. ए. यादव

फडके प्रकाशन

पुणे शाखा
फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन,
पुणे - 411 030. ◆ टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951.

सोलापूर शाखा

फडके बुक हाउस : 622, तडवळकर वाडा, शुक्रवार पेठ,
सोलापूर - 413 002. ◆ मोबाईल : 9423508919.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1956 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 93 - 89435 - 35 - 1

Code No. P 6207

किंमत : ₹ १००/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : डिसेंबर, २०१९.

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके
बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूर शिक्षण केंद्र

बी. कॉम. भाग -१

सेमिस्टर १ व २ (पेपर १ व २)

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

प्रथमावृत्ता : २०२१
बी. कॉम. (सूक्ष्म अर्थशास्त्र) भाग - १ करिता
सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर-४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-03-8

* दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
  शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)
* दूरशिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

प्रा. (डॉ.) डी. बी. शिंदे
मा. कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के
प्र-कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. एम. साळुंखे
माजी कुलगुरू,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा. (डॉ.) के. एस. रंगाप्पा
माजी कुलगुरू,
म्हैसूर विद्यापीठ, म्हैसूर

प्रा. पी. प्रकाश
अतिरिक्त सचिव-II
विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

प्रा. (डॉ.) सीमा येवले
गीत-गोविंद, फ्लॅट नं. २,
११३९ साईक्स एक्स्टेंशन,
कोल्हापूर-४१६००१

प्रा. (डॉ.) पी. एस. पाटील
I/c अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) ए.
I/c अधिष्ठाता,
शिवाजी विद्यापीठ

प्रा. (डॉ.) भारत
I/c अधिष्ठाता, मा
शिवाजी विद्यापीठ,

प्रा. (डॉ.) पी. ई
I/c अधिष्ठाता, आ
शिवाजी विद्यापीठ,

डॉ. व्ही. डी. नांद
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,

श्री. एम. ए. काक
संचालक, परीक्षा व
शिवाजी विद्यापीठ, क

श्री. व्ही. टी. पाटी
वित्त व लेखा अधिक
शिवाजी विद्यापीठ, क

प्रा. (डॉ.) एम. ए
संचालक, दूरशिक्षण
शिवाजी विद्यापीठ, को

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

अभ्यासक्रमांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र–१ घटक क्रमांक	सत्र–२ घटक क्रमांक
डॉ. के. एस. पवार सदाशिवराव मंडलीक महाविद्यालय, मुरगूड, ता. कागल	१	--
डॉ. डी. के. मोरे कुसुमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर	२, ४	--
डॉ. बी. के. माने आर्टस अ‍ॅण्ड कॉमर्स कॉलेज, आष्टा, ता.वाळवा, जि.सांगली	३	--
डॉ. आर. जी. कोरबू डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालय, कोल्हापूर	--	१
डॉ. डी. के. पाटील पी. व्ही. पी. महाविद्यालय, कवठेमहांकाळ, जि. सांगली	--	२
डॉ. रमजान मुजावर लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, सातारा	--	२, ४
डॉ. विजय कुंभार डी. जी. कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा	--	३
डॉ. एम. बी. वाघमोडे कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा.	--	४
डॉ. एन. बी. जाधव शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम, विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.	--	४

■ संपादक ■

प्रा. (डॉ.) डी. के. मोरे

कुसुमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय,
इस्लामपूर, जि. सांगली

घटक क्रमांक	घटकाचे शीर्षक
	विभाग पहिला : सेमिस्टर–१
घटक १	मागणी आणि उपभोक्त्याचा वर्तन प्रकार
घटक २	मागणीचे अनुमान/अंदाज
घटक ३	उत्पादन फलन
घटक ४	उत्पादन खर्च आणि प्राप्ती
	विभाग दुसरा : सेमिस्टर–२
घटक १	पूर्ण स्पर्धा
घटक २	मक्तेदारी
घटक ३	मक्तेदारीयुक्त स्पर्धा आणि अल्पाधिकार
घटक ४	उत्पादन घटक किंमत निश्चिती

PRINCIPAL
D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR

शिवाजी विद्यापीठ
सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार
बी. कॉम. भाग तीन • सेमिस्टर ५

व्यावसायिक पर्यावरण

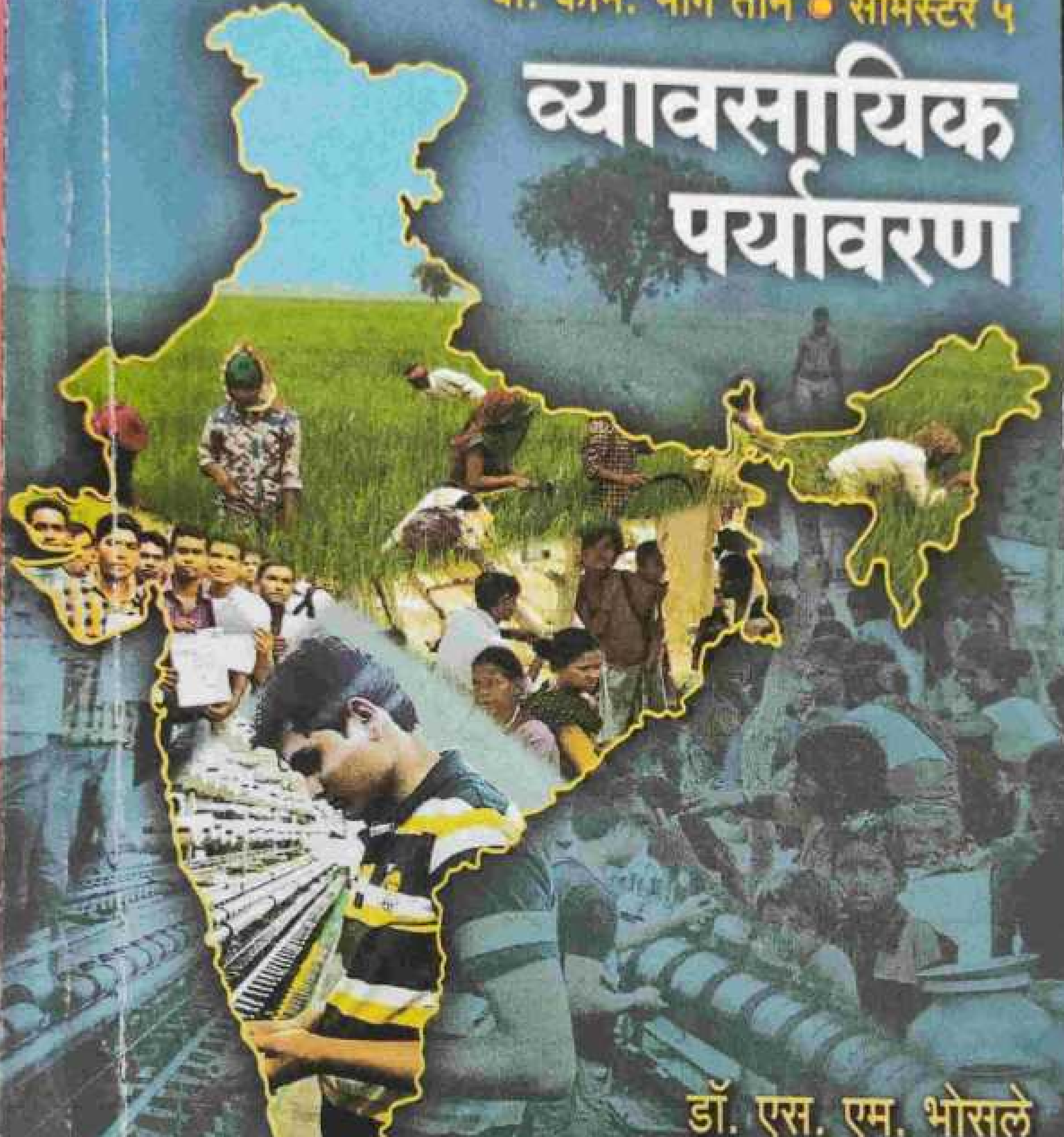

डॉ. एस. एम. भोसले
डॉ. आर. जी. कोरबू
प्रा. जे. ए. यादव

फडके प्रकाशन

PRINCIPAL
D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR

PUNE BRANCH
PHADKE BOOK HOUSE
'Shriphal Prasad', 415, Narayan Peth, Munjaba Lane,
PUNE - 411 030. ◆ Telephone : (020) 244 82 951.

380
KOR/BAN

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 81 - 947841 - 7 - 3

Code No. P 6283

Price ₹ 70/-

First Edition as per New Syllabus : October, 2020
Second Edition : December, 2021
Third Edition : November, 2022

Published by
Mrs. Bhagyashree M. Phadke
B. Com. LL. B. (Spl.)
Phadke Prakashan, Atharva Apt.,
Flat No. 10, T. P. S. No. 2/217/7, 'A' Ward,
Dudhali, KOLHAPUR - 416 012.

Printed by

Shivaji University
as per CBCS syllabus
B. Com. Part III ◆ Semester V

CO-OPERATIVE DEVELOPMENT

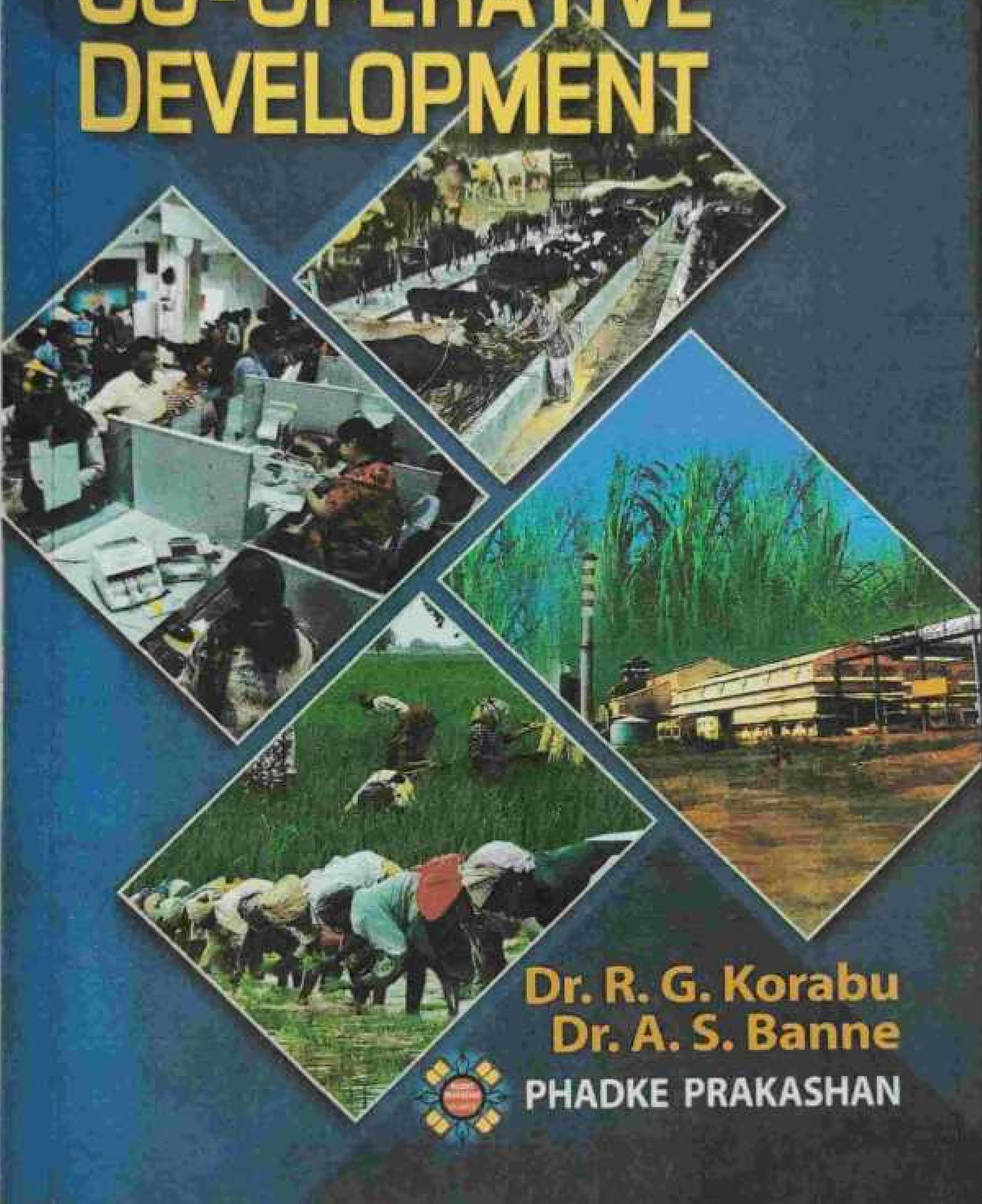

Dr. R. G. Korabu
Dr. A. S. Banne

PHADKE PRAKASHAN

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

पुणे शाखा

फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन, पुणे - 411 030. ◆ टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1956 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 93 - 89435 - 92 - 4

Code No. P 6282

किंमत : ₹ ११०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : ऑगस्ट, २०२०

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके

बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,

टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

मुद्रक

श्री. प्रफुल्ल पाठक, स्वरूप प्रिंटिंग प्रेस, २५७६, बी, खासबाग, प्रायव्हेट हायस्कूलच्या मागे, मंगळवार पेठ, कोल्हापूर.

लेखकांचे मनोगत

सन २०२० पासून सुरू होणाऱ्या बी. कॉम. भाग तीन, सत्र ५ साठी 'व्यावसायिक पर्यावरण' हे पुस्तक विद्यार्थिमित्रांच्या हाती देताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. शिवाजी विद्यापीठाने जून, २०१८ पासून बी. कॉम. साठी यू. जी. सी. च्या मार्गदर्शक तत्वाप्रमाणे सी. बी. सी. एस. पॅटर्न सुरू केला आहे. त्यामुळे या पुस्तकाची मांडणी सेमिस्टर व सी. बी. सी. एस. रचना व अभ्यासक्रम विचारात घेऊन त्यानुसार केली आहे. शिवाजी विद्यापीठाच्या व्यावसायिक अर्थशास्त्र अभ्यास मंडळाने निर्धारित केलेल्या अभ्यासक्रमानुसार सत्र ५ साठी प्रकरणांची मांडणी केली आहे. व्यावसायिक पर्यावरणातील सर्व घटक व संकल्पना सहज व सुलभ पद्धतीने समजाव्यात अशा रीतीने साध्या, सरळ, सोप्या व ओघवत्या भाषेत लेखन करण्याचा प्रयत्न केला आहे व आवश्यक तेथे तक्ते व आकृत्यांचा वापर केला आहे. तसेच अर्थशास्त्रीय परिभाषेला न्याय देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रस्तुत पुस्तकात पहिल्या प्रकरणात व्यावसायिक पर्यावरण व चिरंतन विकास संकल्पनेविषयी विस्तृत माहिती देण्यात आली आहे. दुसऱ्या प्रकरणात भारतीय शेतीची सद्यःस्थिती, कृषी, आरिष्ट, शेतमालाची विक्री व्यवस्था, भारतातील अन्नसुरक्षा योजना, राष्ट्रीय शेती आयोग आणि कृषी नवीकरण कृतियोजना इत्यादी बाबींचे विश्लेषण केले आहे. तिसऱ्या प्रकरणात १९९१ चे औद्योगिक धोरण, सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमशीलतेची संकल्पना, जागतिकीकरणानंतरची औद्योगिक क्षेत्राची प्रगती, कामगार संघटना चळवळ व त्यांच्या समस्या आदींचा आढावा घेतला आहे. चौथ्या प्रकरणात भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या समस्या, लोकसंख्या, बेरोजगारी, दारिद्र्य, उत्पन्न व संपत्तीमधील विषमता, काळा पैसा, ग्रामीण आणि नागरी अर्थव्यवस्थेच्या समस्या इत्यादींचा विस्तृतपणे आढावा घेतला आहे. प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी विद्यापीठ परीक्षेच्या धर्तीवर टीपा, लघूत्तरी व दीर्घोत्तरी प्रश्न दिलेले आहेत. त्याचा विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ परीक्षेसाठी निश्चितच उपयोग होईल.

पुस्तकाचे लेखन करताना अनेक संदर्भग्रंथांचा वापर केला आहे. त्यांची यादी शेवटी दिलेली आहे. त्या सर्व ग्रंथलेखकांचे आम्ही ऋणी आहोत. तसेच कै. प्रा. के. एम. भोसले व कै. प्रा. के. बी. काटे यांचे आशीर्वाद, प्रा. डॉ. ज. फा. पाटील, प्रा. डॉ. पी. बी. कुलकर्णी, प्राचार्य आर. डी. गायकवाड, प्रा. शि. ना. माने, प्रा. डॉ. अर्जुन महाडिक, प्रा. डॉ. पी. एस. कांबळे, रयत शिक्षण संस्थेचे कार्याध्यक्ष, डॉ. अनिल पाटील, सचिव, प्रि. डॉ. व्ही. एस. शिवणकर, स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे कार्याध्यक्ष, प्रि. अभयकुमार साळुंखे, सचिव, प्रि. सौ. शुभांगी गावडे, यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, पाचवड, डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर व पीडीव्हीपी महाविद्यालय, तासगाव येथील प्राचार्य, ग्रंथपाल व अर्थशास्त्र विभागातील प्राध्यापक, मित्र, स्नेही यांचे सहकार्य लाभले. डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेजचे संस्थापक, रयत शिक्षण संस्था व स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था यांचे पदाधिकारी, सेवक व अर्थशास्त्राचे सर्व मान्यवर प्राध्यापक तसेच फडके प्रकाशनचे श्री. मंदार फडके या सर्वांचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले त्याबद्दल सर्वांचे आभार.

पुस्तक प्रकाशनाची जबाबदारी सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके यांनी स्वीकारून ते अल्पावधीत प्रकाशित केले. या पुस्तकाचे विद्यार्थी व प्राध्यापक मित्रांकडून निश्चित स्वागत होईल असा विश्वास आहे. प्राध्यापक मित्रांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागतच होईल. पुन्हा एकदा सर्वांचे आभार.

- लेखकत्रय

शिवाजी वि…
कोल्हापूर, महाराष्…

दूरशिक्षण केंद्र

D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR * PRINCIPAL *

बी. ए. भाग-२ : आंतरविद्याशाखीय विषय (IDS)

भारतातील सामाजिक सुधारणा (सत्र ३ पेपर १)

महाराष्ट्रातील सामाजिक सुधारणा (सत्र ४ पेपर २)

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)
प्रथमावृत्ती : २०२०
बी. ए. (भारतातील सामाजिक सुधारणा/महाराष्ट्रातील सामाजिक सुधारणा) भाग-२ इतिहास IDS पेपर
१ व २ करिता
सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर-४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-83-0

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
सत्र–३ : पेपर–१ : भारतातील सामाजिक सुधारणा	
डॉ. मधुकर विठोबा जाधव यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, हलकर्णी, ता. चंदगड, जि. कोल्हापूर	१
प्रा. डॉ. काशिलिंग रघुनाथ गावडे बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकरूड	२
डॉ. अर्चना जाधव शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज, मिरज	३
प्रा. डॉ. चंद्रकांत कुरणे गोपाळकृष्ण गोखले कॉलेज, कोल्हापूर	४
सत्र–४ : पेपर–२ : महाराष्ट्रातील सामाजिक सुधारणा	
डॉ. स्वाती सरोदे वेणुताई चव्हाण कॉलेज, कराड, जि. सातारा	१
डॉ. वैशाली अभिजीत सारंग डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालय, कोल्हापूर	२
डॉ. संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे मा. श्री. आण्णासाहेब डांगे कॉलेज, हातकणंगले, कोल्हापूर	३
डॉ. मनोहर सुबराव कोळसकर टी. के. कोळेकर आर्टस अँण्ड कॉमर्स कॉलेज, नेसरी, ता. गडहिंग्लज	४

■ संपादक ■

प्रा. डॉ. चंद्रकांत कुरणे
इतिहास विभागप्रमुख,
गोपाळकृष्ण गोखले कॉलेज, कोल्हापूर

प्राचार्य डॉ. राजेंद्र मोरे
रयत शिक्षण संस्थेचे, श्री. आर. आर. पाटील
महाविद्यालय, सावळज, ता. तासगाव, जि. सांगली

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Scanned with OKEN Scanner

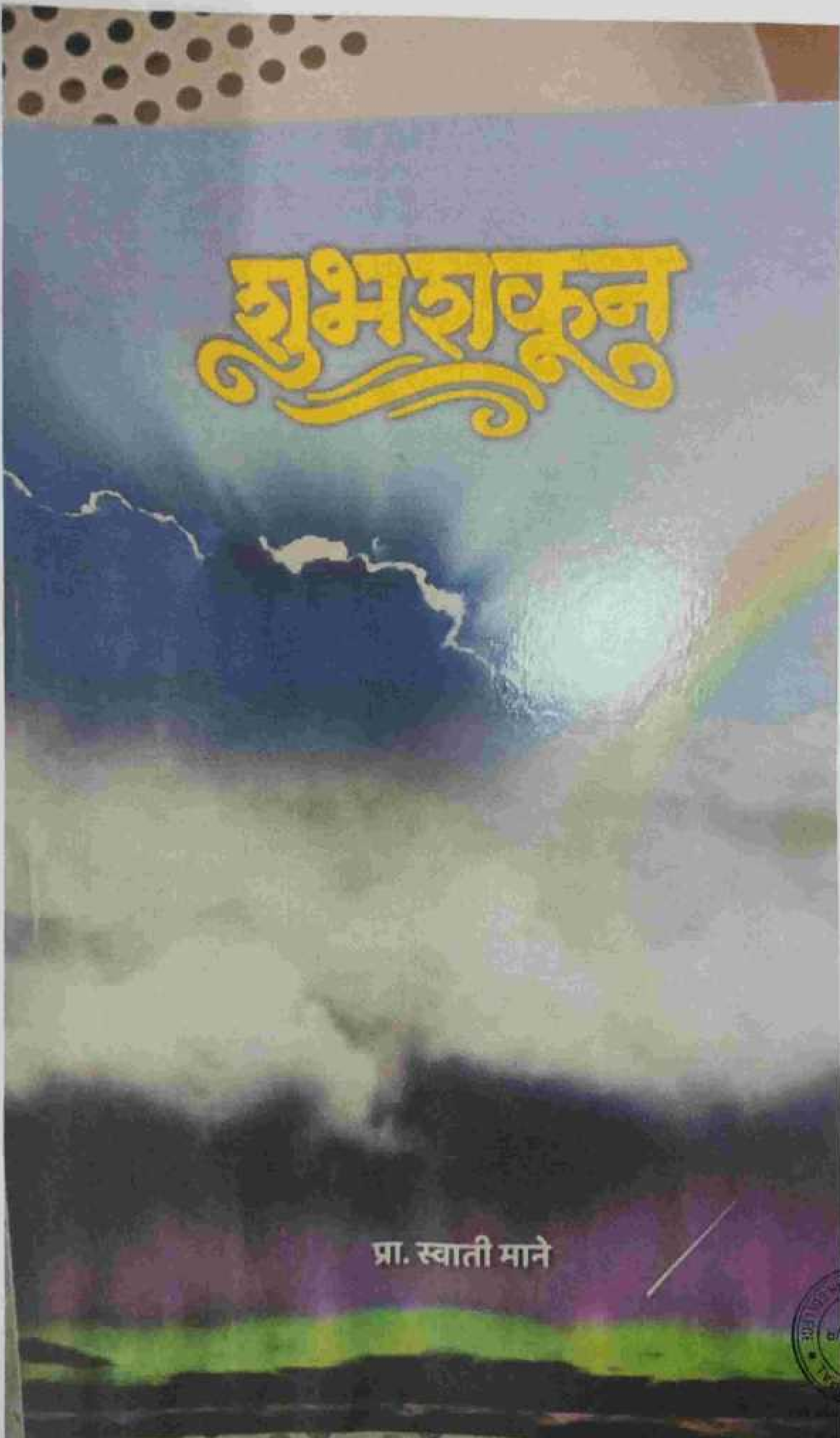

KOLHAPUR
PRINCIPAL

शुभशकुन

Auspicious Omens

(काव्यसंग्रह)

प्रा. स्वाती विलास माने

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

भाग्यश्री प्रकाशन

शुभशकून (काव्यसंग्रह)
Auspicious Omens

स्वाती विलास माने
ए-१०२, वॉटरफ्रंट, डी मार्ट जवळ
रंकाळा, कोल्हापूर.
मो. : ८३९००५११८९
E-mail : sm89777@gmail.com

प्रकाशक
भाग्यश्री प्रकाशन
८४४/४५, सी वॉर्ड, पार्वती चेंबर्स
रविवार पेठ, कोल्हापूर. पिन ४१६ ००२.
मो. : ७३८७७३६१६८
E-mail : bhagyashreeprakashan@gmail.com

मुखपृष्ठ
गौरीश सोनार

मुद्रक
भारती मुद्रणालय,
८३२ ई, शाहूपुरी, ४थी गल्ली,
कोल्हापूर - ४१६००१
फोन : (०२३१) २६५४३२९

PRINCIPAL
KOLHAPUR
D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE

प्रकाशन : जुलै, २०२१

मूल्य : रु. १५०/-

ISBN : 978-81-949036-0-4

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

PRINCIPAL ... SARKAR COLLEGE ... KOLHAPUR

एम. ए. भाग–२ : राज्यशास्त्र

भारतीय प्रशासन

(Indian Administration)

सत्र ३ : पेपर E-23

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०२१

एम. ए. (राज्यशास्त्र) भाग-२ : भारतीय प्रशासन

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : ७००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

ISBN- 978-81-951367-5-9

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. संतोष प्रभाकर कावडे आर्टस, कॉमर्स कॉलेज आष्टा, ता. वाळवा, जि. सांगली	१
डॉ. शहाजीराव धोंडीराम वारके कर्मवीर हिरे कला, शास्त्र, वाणिज्य व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी	२
प्रा. विजय पानस्कर बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण	३
डॉ. सचिन भोसले शिक्षणमहर्षी बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज	४

■ संपादक ■

डॉ. अमिता कणेगावकर
डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज,
कोल्हापूर

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

एम. ए. भाग–२ : राज्यशास्त्र

समकालीन आंतरराष्ट्रीय राजकारण

(Contemporary International Politics)

सत्र ४ : पेपर C-10 (आवश्यक)

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०२१

एम. ए. (राज्यशास्त्र) भाग-२ पेपर C-10 (आवश्यक)

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. एन. शिंदे
प्रभारी कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-91-5

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

दूरशिक्षण केंद्र
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

समकालीन आंतरराष्ट्रीय राजकारण
एम. ए. भाग-२ : राज्यशास्त्र आवश्यक पेपर C-10

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. सूर्यकांत लक्कप्पा गायकवाड सहा. प्राध्यापक, दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	१, ३
डॉ. अमिता कणेगांवकर डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालय, कोल्हापूर	२
डॉ. विजय देठे श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, दसरा चौक, कोल्हापूर	४

■ संपादक ■

प्रा. डॉ. अजितानंद यशवंत जाधव
४६५/३७ स्वरूप कॉलनी,
कदम बागेसमोर, सातारा

D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR
PRINCIPAL

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

लोकप्रशासन

(Public Administration)

(आंतर विद्याशाखीय विषय - I.D.S.)

(शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून)

राज्यशास्त्र

बी. ए. भाग-२

सेमिस्टर-३ व ४ साठी

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१५

द्वितीय आवृत्ती : २०१७

सुधारित आवृत्ती : २०२१

बी. ए. (लोकप्रशासन) भाग-२ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : ५००

■

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

PRINCIPAL
D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE
KOLHAPUR

■

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

■

ISBN- 978-81-8486-055-9

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-३ घटक क्रमांक	सत्र-४ घटक क्रमांक
डॉ. करिअप्पा शिवाप्पा खापरे दत्ताजीराव कदम आर्टस्, सायन्स ॲण्ड कॉमर्स कॉलेज, इचलकरंजी.	१	२
डॉ. राजेंद्र म. कुरळपकर के. आर. पी. कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर.	२	-
डॉ. अरुण चव्हाण भोगावती महाविद्यालय, कुरूकली.	३	-
डॉ. अमिता कणेगांवकर डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर	४	-
श्री. पी. जे. जाधव छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा.	-	१
श्री. शिवाजी सुबराव पाटील छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा.	-	३
श्री. सचिन पाटील श्रीमती कुसुमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर	-	४

■ संपादक ■

डॉ. ए. एस. कणेगावकर
डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर

शिवाजी विद्यापीठ

सी. बी. सी. एस. अभ्यासक्रमानुसार

बी. कॉम. भाग तीन • सेमिस्टर ६

व्यावसायिक पर्यावरण

नीति आयोग

WORLD TRADE ORGANIZATION

INTERNATIONAL MONETARY FUND

SAARC

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू • प्रा. जे. ए. यादव

फडके प्रकाशन

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

पुणे शाखा

फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन,
पुणे - 411 030. ◆ टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951.

PRINCIPAL
KOLHAPUR

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 93 - 90546 - 09 - 1

Code No. P 6304

किंमत : ₹ १००/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : फेब्रुवारी, २०२१

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके
बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

मुद्रक

श्री. दिलीप चौगुले, आनंद प्रिंटिंग प्रेस, २५/३,
वाय. पी. पोवारनगर, कोल्हापूर : ४१६ ००८.

लेखकांचे मनोगत

सन २०20 पासून सुरू होणाऱ्या बी. कॉम. भाग तीन, सत्र ६ साठी 'व्यावसायिक पर्यावरण' हे पुस्तक विद्यार्थिमित्रांच्या हाती देताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. शिवाजी विद्यापीठाने जून, २०१८ पासून बी. कॉम. साठी यू. जी. सी. च्या मार्गदर्शक तत्त्वाप्रमाणे सी. बी. सी. एस. पॅटर्न सुरू केला आहे. त्यामुळे या पुस्तकाची मांडणी सेमिस्टर व सी. बी. सी. एस. रचना व अभ्यासक्रम विचारात घेऊन त्यानुसार केली आहे. शिवाजी विद्यापीठाच्या व्यावसायिक अर्थशास्त्र अभ्यास मंडळाने निर्धारित केलेल्या अभ्यासक्रमानुसार सत्र ६ साठी प्रकरणांची मांडणी केली आहे. व्यावसायिक पर्यावरणातील सर्व घटक व संकल्पना सहज व सुलभ पद्धतीने समजाव्यात अशा रीतीने साध्या, सरळ, सोप्या व ओघवत्या भाषेत लेखन करण्याचा प्रयत्न केला आहे व आवश्यक तेथे तक्ते व आकृत्यांचा वापर केला आहे. तसेच अर्थशास्त्रीय परिभाषेला न्याय देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रस्तुत पुस्तकात उदारीकरण, खासगीकरण व जागतिकीकरणाच्या संकल्पना, त्याचा अर्थ, भारतातील त्यांची अंमलबजावणी व त्याचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम, जागतिकीकरणाच्या काळातील भारताचा विदेशी व्यापार व त्याची रचना, व्यवहारतोलाचे अरिष्ट, आर्थिक नियोजनाची ठळक उद्दिष्टे, नीती आयोगाची रचना व कार्ये, नीती आयोगाद्वारे नियोजनाची प्रक्रिया, सेवा क्षेत्राचे महत्त्व व प्रगती, विदेशी व्यापाराची आवश्यकता व त्याबाबतचे सरकारचे धोरण, बहुराष्ट्रीय महामंडळे, त्याचा अर्थ, गुण-दोष, विनिमय दर व भारतीय रुपया, आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी, जागतिक बँक, जागतिक व्यापार संघटना व सार्क इत्यादींची उद्दिष्टे व कामगिरी इत्यादींचा विस्तृतपणे आढावा घेतला आहे. प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी विद्यापीठ परीक्षेच्या धर्तीवर टीपा, लघुत्तरी व दीर्घोत्तरी प्रश्न दिलेले आहेत. त्याचा विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ परीक्षेसाठी निश्चितच उपयोग होईल.

पुस्तकाचे लेखन करताना अनेक संदर्भग्रंथांचा वापर केला आहे. त्यांची यादी शेवटी दिलेली आहे. त्या सर्व ग्रंथलेखकांचे आम्ही ऋणी आहोत. तसेच कै. प्रा. के. एम. भोसले व कै. प्रा. के. बी. काटे यांचे आशीर्वाद, प्रा. डॉ. ज. फा. पाटील, प्रा. डॉ. पी. बी. कुलकर्णी, प्राचार्य आर. डी. गायकवाड, प्रा. शि. ना. माने, प्रा. डॉ. अर्जुन महाडिक, प्रा. डॉ. पी. एस. कांबळे, रयत शिक्षण संस्थेचे कार्याध्यक्ष, डॉ. अनिल पाटील, सचिव, प्रि. डॉ. व्ही. एस. शिवणकर, सहसचिव, प्रि. डॉ. प्रतिभा गायकवाड, ऑडिटर व सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालयाचे प्राचार्य, डॉ. शिवलिंग मेंकुदळे, स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे कार्याध्यक्ष, प्रि. अभयकुमार साळुंखे, सचिव, प्रि. सौ. शुभांगी गावडे, सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा, डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर व पीडीव्हीपी महाविद्यालय, तासगाव येथील प्राचार्य, ग्रंथपाल व अर्थशास्त्र विभागातील सर्व प्राध्यापक, मित्र, स्नेही यांचे सहकार्य लाभले. डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेजचे संस्थापक, रयत शिक्षण संस्था व स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था यांचे पदाधिकारी, सेवक व अर्थशास्त्राचे सर्व मान्यवर प्राध्यापक तसेच फडके प्रकाशनचे श्री. मंदार फडके या सर्वांचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले त्याबद्दल सर्वांचे आभार.

पुस्तक प्रकाशनाची जबाबदारी सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके यांनी स्वीकारून ते अल्पावधीत प्रकाशित केले. आमच्या या पुस्तकाचे विद्यार्थी व प्राध्यापक मित्रांकडून निश्चित स्वागत होईल, असा विश्वास आहे. प्राध्यापक मित्रांनी काही सूचना केल्यास त्यांचे स्वागतच होईल. पुन्हा एकदा सर्वांचे आभार.

\- लेखकत्रय

Estd : 1962
'A++' Accredited by NAAC (2021) with CGPA 3.52

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

सेंटर फॉर डिस्टन्स अँन्ड ऑनलाईन एज्युकेशन

प्रमाणपत्र

सेंटर फॉर डिस्टन्स अँन्ड ऑनलाईन एज्युकेशनकडून तयार करण्यात आलेल्या राज्यशास्त्र विषयाच्या खालील स्वयं अध्ययन साहित्याचे डॉ. अमिता कणेगावकर, डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, द्वारा विद्यापीठ हायस्कूल, कोल्हापूर यांनी संपादन केले आहे.

अ.क्र	स्वयंअध्ययन साहित्याचे नाव	लेखन व संपादन कामाचा तपशील	आयएसबीएन नंबर
१	बी. ए. भाग ३ राज्यशास्त्र: पेपर ८ लोकप्रशासन पेपर १३ महाराष्ट्रातील राजकारण आणि चळवळी	संपादन	978-93-92887-04-8

संचालक

संदर्भ : शि.वि./सीडीओई/ 1695

दिनांक : 21 OCT 2022

Centre for Distance And Online Education * Shivaji University * Kolhapur.

B. Com. Part III ◆ Semester VI

CO-OPERATIVE DEVELOPMENT

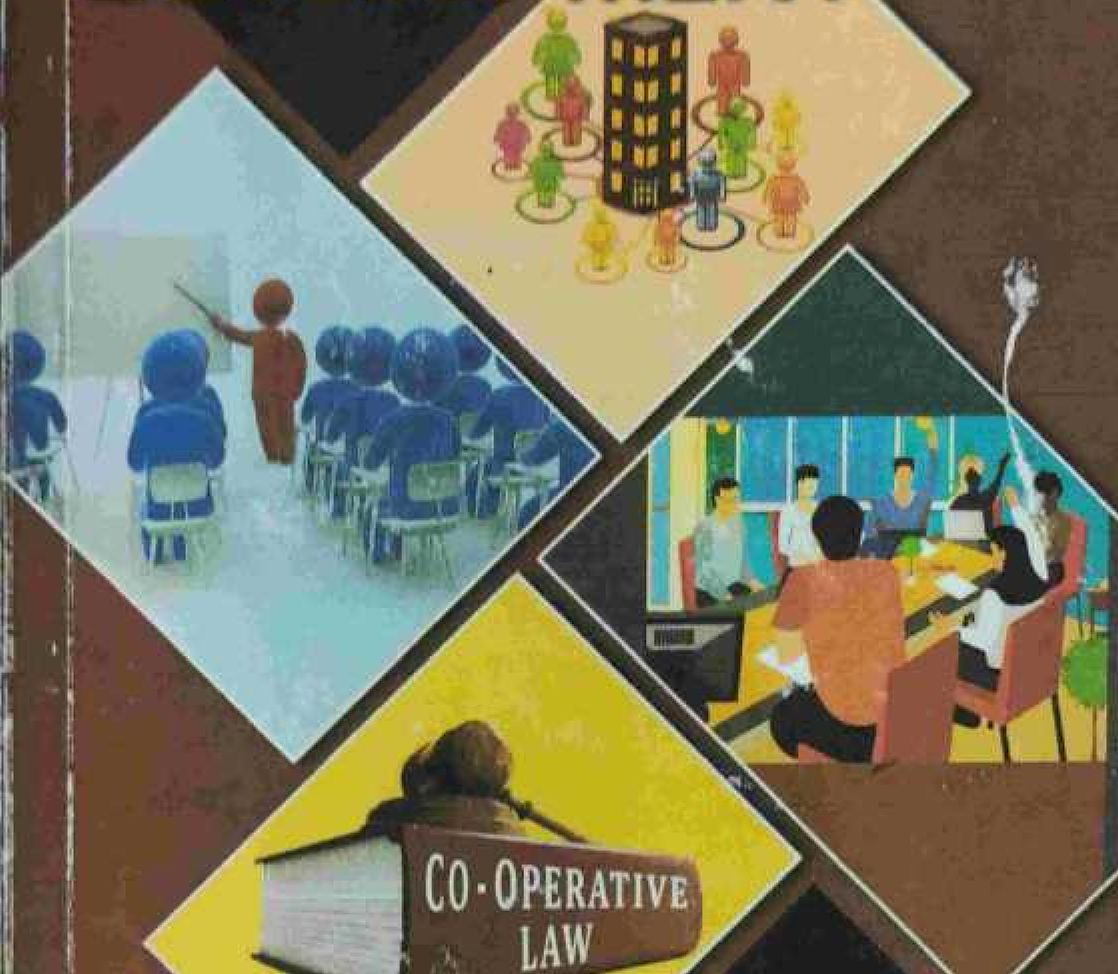

Dr. R. G. Korabu
Dr. A. S. Banne

PHADKE PRAKASHAN

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Distributed by

PUNE BRANCH

PHADKE BOOK HOUSE

'Shriphal Prasad', 415, Narayan Peth, Munjaba Lane,
PUNE - 411 030. ◆ Telefax : (020) 244 82 951.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE * KOLHAPUR

ISBN - 978 - 93 - 90546 - 42

Code No. P 6323

Price ₹ 60/-

First Edition as per New Syllabus : July, 2021

Published by

Mrs. Bhagyashree M. Phadke

B. Com. LL. B. (Spl.)

Phadke Prakashan, Atharva Apt.,
Flat No. 10, T. P. S. No. 2/217/7, 'A' Ward,
Dudhali, KOLHAPUR - 416 012.

Printed by

M/s. Dasharath Book Binding Works,
Yashoda Vishwas Colony,
D. P. Road, Lakshatirth Vasahat, Kolhapur.

PREFACE

It gives us immense pleasure to note that authorities of SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR have introduced a compulsory paper on ***Co-operative Development*** *P-II for B. Com. III (Sem-VI) under CBCS pattern from the ensuing year 2020 for those students who are on the threshold of appearing for B. Com. Degree Examination. We are really happy to place this book in the hands of students and teachers who are involved and engaged in the process of learning and teaching.*

We humbly accept that there is no dearth of books on the subject of co-operation. However, this is an articulated attempt to give what the students expect well within the framework of syllabus of SHIVAJI UNIVERSITY. Every effort has been made to design the Textbook to suit their requirements in terms of style and stuff. Simple language and question banks are given as exactly expected by the framers of the syllabus.

We are freely drawn good deal of information from Indian and Foreign authors' articles from various journals and Annual Reports related to co-operative sectors to make the Textbook update. We are very much thankful to Principal, Liabrarian, teaching and non-teaching staff of D. D. Shinde Sarkar College, Kolhapur; D. R. K. College of Commerce, Kolhapur, Chairman of Saraswati Shinde Education Society, Kolhapur and President and members of Council of Education, Kolhapur.

It is our bounded duty to acknowledge with great pleasure to the eminent persons for their encouragement received for writting this book. Therefore, we accord our special thanks to Dr. J. F. Patil, Dr. V. B. Jugale, Dr. P. S. Kamble, Principal Dr. P. R. Shewale, Prin. Dr. V. A Patil and Prin. Dr. Rajekhan Shanedivan. We have no words to express our heartfelt sense of gratitude to late Dr. R. A. Kulkarni (English), Kolhapur for his immense encouragement, guidance and blessing. Our special appreciation must go to our family members who essentially provided peace of mind in writting this exhaustive book.

We shall be failing in our duty, if we can not mention the unforgettable role played by Mr. and Mrs. M. V. Phadke and particularly Mr. Mandar Phadke for undertaking the work of publication in a record time to make it possible to have the book in the hands of the students for this ensuing academic year.

We extend our good wishes to past and present students, readers and professors. No doubt, we made sincere attempt to present this book in ease to read and understand but there may be some printing mistakes in spite of best efforts. We welcome every valuable suggestion relating to this book to update and refine from the teachers and the taught. These valuable suggestions will be incorporated in the coming editions.

Finally, thanks to one and all. We authors give greetings to you in years to come.

- Dr. R. G. Korabu
- Dr. A. S. Banne

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूरशिक्षण केंद्र

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

बी. कॉम. भाग-३

(सत्र ५ व ६)

सहकाराचा विकास

(Co-operative Development)

(शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ पासून)

बी. कॉम. (सहकाराचा विकास) भाग - ३ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : ५००

■

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. एन. शिंदे
प्रभारी कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

■

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर-४१६ ००४.

■

ISBN-978-93-92887-15-4

PRINCIPAL • D. R. SHINDE SARKAR COLLEGE • KOLHAPUR

* दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

लेखन सहभाग	घटक क्र.	
	सत्र–५	सत्र–६
डॉ. एस. एस. शेजाळ जी. ए. कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सांगली	१	–
डॉ. के. एस. पवार सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगूड	२	–
डॉ. आर. एफ. मुजावर एल. बी. एस. कॉलेज, सातारा	३	–
डॉ. पी. के. टोणे दहिवडी कॉलेज, दहिवडी, जि. सातारा	४	–
डॉ. व्ही. एम. कुंभार धनंजयराव गाडगीळ वाणिज्य (स्वायत्त) महाविद्यालय, सातारा	–	१
डॉ. आर. जी. कोरबू डी. डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर	–	२
डॉ. डी. एन. वाघमारे डॉ. घाळी कॉलेज, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर	–	३
डॉ. यू. एम. माळकर कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, पलूस, जि. सांगली	–	४

■ संपादक ■

डॉ. व्ही. एम. कुंभार
धनंजयराव गाडगीळ वाणिज्य (स्वायत्त) महाविद्यालय, सातारा

प्रा. डॉ. डी. के. मोरे
के. आर. पी. कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Shivaji University Kolhapur, Maharashtra

Centre For Distance Education

M. Com. Part-I

Semester - I Paper - I

Managerial Economics

Semester - II Paper - II

International Business

(Academic Year 2020-21)

First Edition 2020

Prescribed for **M. Com. Part-I**

All rights reserved, No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 1,000

Published by:
Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004

Printed by :
Shri. B. P. Patil
Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE * KOLHAPUR

ISBN- 978-81-8486-697-1

★ Further information about the Centre for Distance Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.

Writing Team

Writers Name	Sem. I Units	Sem. II Units
Dr. M. N. Shinde Karmveer Bhaurao Patil College, Islampur	1, 3	-
Dr. R. G. Korbu D. D. Shinde Sarkar College, Kolhapur	1, 4	-
Prof. (Dr.) D. K. More Smt. Kusumtaie Rajarambapu Patil Kanya Mahavidyalaya, Islampur, Dist. Sangli	2	-
Dr. B. K. Mane Arts & Commerce College, Ashta, Dist. Sangli	2	-
Dr. L. N. Ghatage DG College of Commerce, Satara	3	2
Dr. Smt. A. V. Pathak Kamala College, Kolhapur	3	-
Dr. Smt. M. B. Desai Rajarshi Chh. Shahu College, Kolhapur	3	-
Dr. A. K. Wavare Chhatrapati Shivaji College, Satara	4	-
Dr. Nitin Patil Venutai Chavan College, Karad	-	1
Dr. S. S. Bure Ganpatrao Arwade College of Commerce, Sangli	-	3
Dr. S. S. Shejal Ganpatrao Arwade College of Commerce, Sangli	-	4

■ **Editor** ■

Prof. (Dr.) D. K. More
Smt. Kusumtaie Rajarambapu Patil Kanya
Mahavidyalaya, Islampur, Dist. Sangli

PRINCIPAL • COLLEGE • KOLHAPUR • D. D. SHINDE SARKAR

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूरशिक्षण केंद्र

बी. ए. भाग-3 : इतिहास

सत्र ५ : पेपर ९ DSE - E63 : **क्रांत्यांचे युग**

सत्र ६ : पेपर १४ DSE - E188 : **आधुनिक जगाची निर्मिती**

(शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ पासून)

PRINCIPAL * D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Scanned with OKEN Scanner

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)
प्रथमावृत्ती : २०२२
बी. ए. भाग - ३ करिता
सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : ५००

■

प्रकाशक :
डॉ. व्ही. एन. शिंदे
प्रभारी कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

■

मुद्रक :
श्री. बी. पी. पाटील
अधीक्षक,
शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,
कोल्हापूर - ४१६ ००४.

■

ISBN- 978-93-92887-63-5

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

Scanned with OKEN Scanner

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-५ घटक क्रमांक	सत्र-६ घटक क्रमांक
डॉ. बी. एस. माळी क्रांतिसिंह नाना पाटील महाविद्यालय, वाळवा, जि. सांगली	१	–
डॉ. सुरेश शिखरे श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, दसरा चौक, कोल्हापूर	२	–
डॉ. सुप्रिया चंद्रशेखर खोले एन. डी. पाटील महाविद्यालय, मलकापूर, ता. शाहूवाडी, जि. कोल्हापूर	३	–
प्रा. डॉ. अभय पाटील सद्गुरू गाडगे महाराज कॉलेज, कराड	४	–
डॉ. वैशाली अभिजित सारंग डी.डी. शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर	–	१
डॉ. मुफीद मुजावर दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	–	२
प्रा. डॉ. अवनिश पाटील इतिहास अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	–	४
डॉ. आरती नाडगोंडा देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर, ता. कागल, जि. कोल्हापूर	–	४

■ संपादक ■

डॉ. बी. एस. माळी
क्रांतिसिंह नाना पाटील महाविद्यालय,
वाळवा, ता. वाळवा, जि. सांगली

प्रा. डॉ. अवनिश पाटील
इतिहास अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

PRINCIPAL D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

Shivaji University Kolhapur, Maharashtra

Centre For Distance and Online Education

MBA Part - I

Semester - II (Paper -16)

BUSINESS ENVIRONMENT

(From Academic Year 2022-23)

Kolhapur. (Maharashtra)
First Edition 2022

Prescribed for **M.B.A.**

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 1,000

Published by:
Dr. V. N. Shinde
Ag. Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004

Printed by :
Shri. B. P. Patil
Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

PRINCIPAL * D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

ISBN- 978-93-92887-60-4

★ Further information about the Centre for Distance and Online Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.

Writers Te[redacted]

Author	Unit No.
Dr. S. S. Bure G. A. College of Commerce, Sangli	1
Dr. A. K. Patil SGM College, Karad, Dist. Satara	2
Dr. (Smt.) Pratibha Deshmukh Chintamanrao Institute of Management, Sangli	3
Dr. R. G. Korabu D. D. Shinde Sarkar College, Vidyapeeth Highschool Bhavanimandap, Kolhapur	4

■ Editors ■

Prof. (Dr.) Anna Kaka Patil
Sadguru Gadage Maharaj College
(autonomous), Karad Dist Satara (MS)

Dr. Nitin A. Patil
Venutai Chavan College Karad
Dist. Satara (MS)

PRINCIPAL • D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE • KOLHAPUR

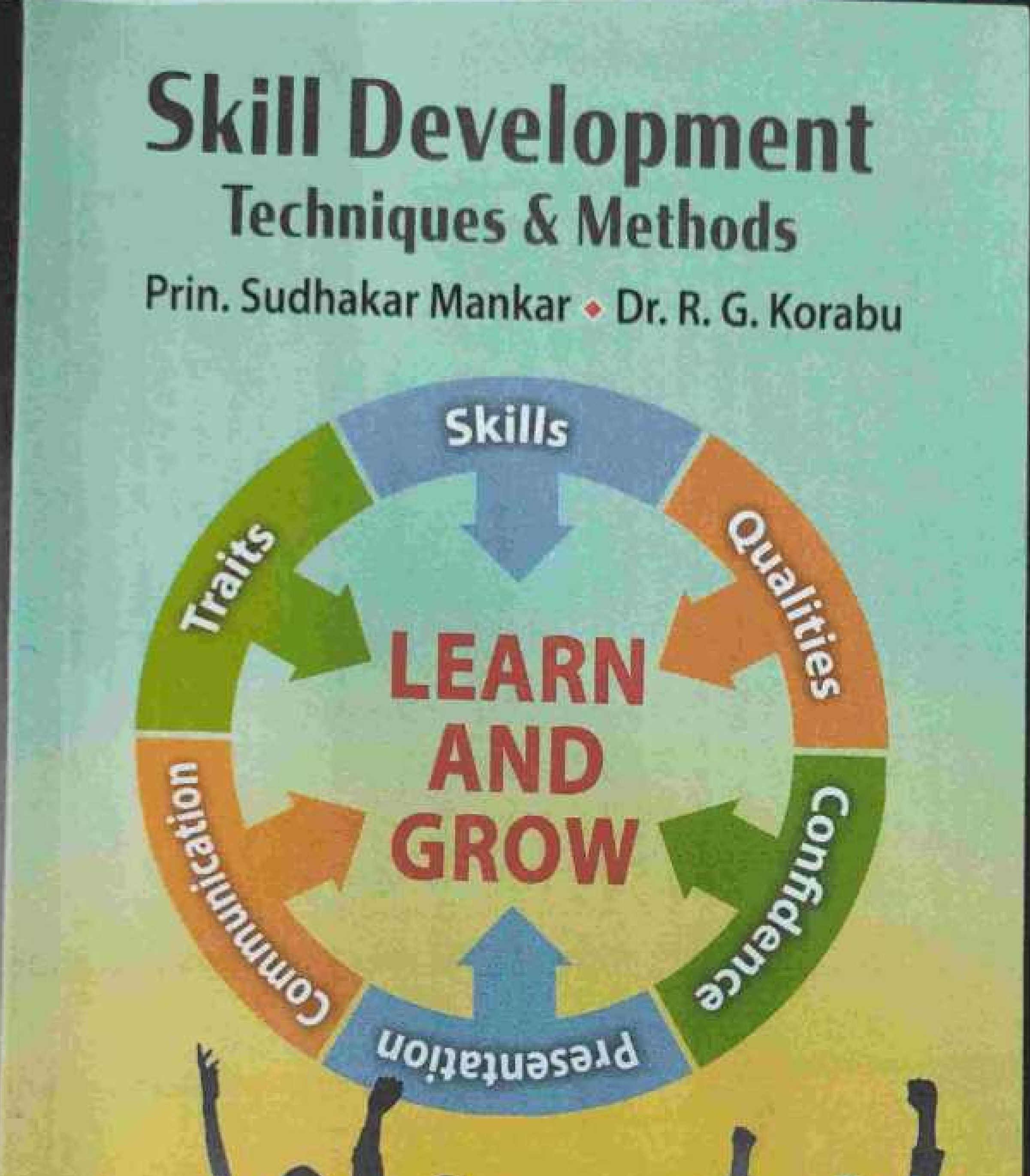
Skill Development
Techniques & Methods
Prin. Sudhakar Mankar • Dr. R. G. Korabu
Skills
Qualities
Confidence
Presentation
Communication
Traits
LEARN
AND
GROW
Phadke Prakashan

Distributed by

Pune Branch 'Shriphal Prasad', 415, Narayan Peth, Munjaba Lane, Pune - 411 030. • Telefax : (020) 244 82 951.

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978-93-90546-92-3

Code No. P 6358

Price ₹ 300/-

First Edition as per New Syllabus : August, 2022

→Published by

Mrs. Bhagyashree M. Phadke,
B.Com.,LL.B. (Spl.)
For Phadke Prakashan,Atharva Apt., Flat No.10,
T.P.S. No. 2- 217/ 7 'A' Ward, Dudhali, KOLHAPUR - 416 012.

→Printed by

Shri. Rahul Gavali, at Shri Varad Offset
422, 'C' Ward, Panjarpol, Main Road,
Kolhapur .

PRINCIPAL ★ KOLHAPUR

Shivaji University
Kolhapur, Maharashtra

Centre For Distance and Online Education

D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR PRINCIPAL

M. Com. Part - I
Semester-I Paper-DSC-2
Managerial Economics

In accordance with National Education Policy 2020
(Academic Year 2022-23 onwards)

Shivaji University,
Kolhapur. (Maharashtra)
First Edition 2020
Revised Edition 2022

Prescribed for **M. Com. Part-I**

All rights reserved, No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 2,000

Published by:
Dr. V. N. Shinde
Ag. Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004

Printed by :
Shri. B. P. Patil
Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

ISBN- 978-81-8486-697-1

★ Further information about the Centre for Distance and Online Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.

Writing Team

Writers Name	Sem. I DSC-2
Dr. M. N. Shinde Karmveer Bhaurao Patil College, Islampur	1, 3
Dr. R. G. Korabu D. D. Shinde Sarkar College, Kolhapur	1, 2, 3, 4
Prof. (Dr.) D. K. More Smt. Kusumtaie Rajarambapu Patil Kanya Mahavidyalaya, Islampur, Dist. Sangli	2
Dr. B. K. Mane Arts & Commerce College, Ashta, Dist. Sangli	2
Dr. L. N. Ghatage DG College of Commerce, Satara	3
Dr. Smt. A. V. Pathak Kamala College, Kolhapur	3
Dr. Smt. M. B. Desai Rajarshi Chh. Shahu College, Kolhapur	3
Dr. A. K. Wavare Chhatrapati Shivaji College, Satara	4
Dr. A. K. Patil S. G. M. College, Karad, Dist. Satara	1, 4

■ **Editor** ■

Dr. R. G. Korabu
D. D. Shinde Sarkar College,
Kolhapur

M. Com. Part-I

SIM IN MANAGERIAL ECONOMI

INDEX

Unit No.	Topic
	Semester-I
1.	Introduction to Managerial Economics
2.	Demand Analysis and Consumer Behaviour
3.	Theory of Production, Price Determinational & Pricing Practices
4.	Business Cycles and Inflation

बी. कॉम. भाग एक • सेमिस्टर २

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

उल्कानिर्मित दगडांचा मागणी–पुरवठा

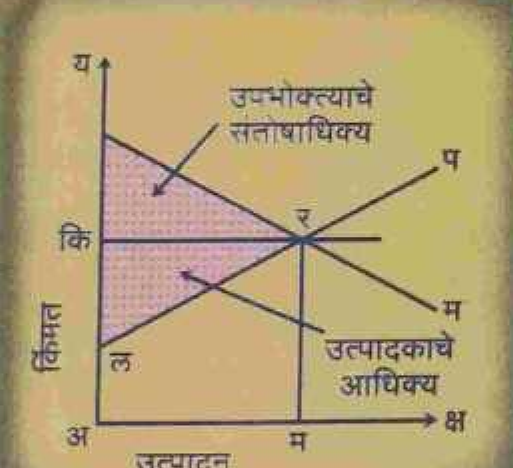

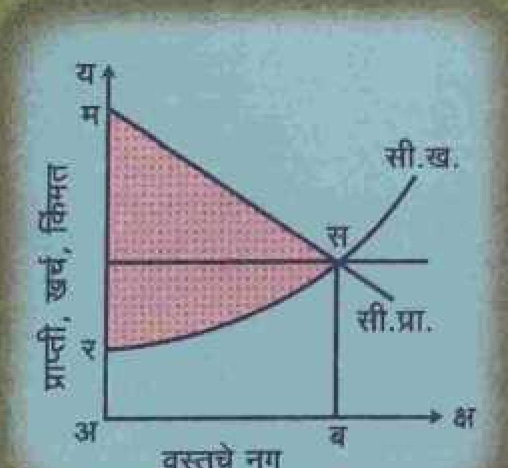

डॉ. एस. एम. भोसले • डॉ. आर. जी. कोरबू

फडके प्रकाशन

PRINCIPAL ... COLLEGE KOLHAPUR

पुणे शाखा
फडके बुक हाउस : 'श्रीफल प्रसाद', 415 नारायण पेठ, मुंजाबा लेन,
पुणे - 411 030. ◆ टेलिफॅक्स : (020) 244 82 951.

STATUTORY WARNING
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

PRINCIPAL ★ D. D. SHINDE SARKAR COLLEGE KOLHAPUR

ISBN 978 - 93 - 90546 - 94 -

Code No. P 6411

किंमत : ₹ ७०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : मार्च, २०२३

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके

बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,
टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

मुद्रक

श्री. प्रफुल्ल पाठक, स्वरूप प्रिंटिंग प्रेस,
२५७६, बी, खासबाग, प्रायव्हेट हायस्कूलच्या मागे,
मंगळवार पेठ, कोल्हापूर - ४१६ ०१२.

बी. कॉम. भाग दोन • सेमिस्टर ३

समग्रलक्षी अर्थशास्त्र

डॉ. एस. एम. भोसले ० डॉ. आर. जी. कोरबू
प्रा. जे. ए. यादव

फडके प्रकाशन

STATUTORY WARNING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing of the publisher or in accordance with the provision of the Copyright Act 1957 (as amended). Any person who does an unauthorised act in relation to this publication may be liable to Criminal Prosecution and Civil Claims for damages. All legal disputes subject to Kolhapur Jurisdiction.

ISBN 978 - 81 - 19717 - 65 - 1

Code No. P 6441

किंमत ₹ ११०/-

नवीन अभ्यासक्रमानुसार पहिली आवृत्ती : सप्टेंबर, २०२३

प्रकाशक

सौ. भाग्यश्री मोरेश्वर फडके

बी. कॉम., एलएल. बी.

फडके प्रकाशन, अथर्व अपार्टमेंट, फ्लॅट नं. १०,

टी. पी. एस. नं. २/२१७/७, ए वॉर्ड, दुधाळी, कोल्हापूर - ४१६ ०१२

मुद्रक

न्यू लोकप्रिय बायंडिंग वर्क्स

बी-२५, उद्यम को...

68th ANNUAL ILA CONFERENCE PROCEEDINGS

International Conference on

Re-engineering of Libraries in the Context of Emerging Technologies: Myth or Reality

Chief Editors
Dr. O. N. Chaubey & Dr. Pardeep Rai

Editors
Dr. Dharam Kumar
Dr. Abhijeet Sinha
Mr. Qumar Abbas

PRINCIPAL KOLHAPUR SHINDE SARKAR

Organised by
Indian Library Association, Delhi
and
J. L. N. Medical College, Ajmer (Rajasthan)
in association with
Rajasthan Technical Library Association, Jaipur
2023

Editorial Advisory Board

Chairperson
Dr. Mohan R. Kherde

President, Indian Library Association,
Director, Knowledge Resource Centre
Sant Gadge Baba Amravati University
Amravati, Maharashtra

Members

Prof. B. D Kumbar
Vice Chancellor
Davangere University, Karnataka

Prof. Jagtar Singh
Former Professor DLIS,
Punjabi University, Patiala, Punjab

Dr. S.S. Dhaka
Former Director, Library Services
Ministry of External Affairs, New Delhi

Prof. Shailendra Kumar
HOD & Professor, DLIS
University of Delhi, Delhi

Prof. M. Koganuramath
Former Head, DLIS,
Central University, Gujarat

Prof. Ashu Shokeen
Former Professor, DLIS
Kurukshetra University,
Kurukshetra

Dr. D.V. Singh
Professor, SRM University, Sonepat
& Former University Librarian,
University of Delhi, Delhi

Prof. A. P. Singh
DG, RRRLF, Ministry of Culture,
Kolkata

PRINCIPAL KOLHAPUR

©Indian Library Association, Delhi, 2023.

All rights reserved. No part of this publication can be reproduced, stored or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, microfilming and recording or by any information storage and retrieval system, without the prior permission in writing of the Indian Library Association and the copyright owners.

The opinions expressed in the articles by the authors and contributors are their own and the Editorial Advisory Board, Chief Editors and Editors assume no responsibility for the same.

ISBN: 978-81-956643-1-3

Price: India: ₹ 3500/-; Overseas: US$ 175; Printed at: Anand Sons, Delhi-92

11. Re-Engineering of Academic Libraries in the context of NIRF: Implications of Five Laws of Library Science — 90

Dr. Rasmita Mohanty, Dr. Ranjit Kumar Das

12. Green Library: A New Vision of the 21st Century — 96

Rezwan Mohammad Shekh, Dr. Saiyed Faheem Ali

13. Re-Engineering of Academic Libraries: A Case-Study of Osmania University Library, Hyderabad — 103

Dr. S.Sandhya Rani

14. Re-Engineering of Academic Library Services: Marketing and Promotion — 116

Prof. Dr. Sanjay Madhukarrao Salwe

15. Green Library Buildings: A Study on National and nternational Rating Systems — 124

Dr. Sunil Sharma, Umesh Sharma, Sobhagyawati Gupta

16. Re-Engineering process in College Libraries affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Maharashtra — 140

MSudhir B. Sangole, Dr. Vaishali P. Gudadhe

17. Intelligent Lighting System Based on Human Detection: An Application to Library System — 151

Dr. Suman Muddapur, Dr. Satish Kanamadi, Dr. V S Malemath

18. Re- engineering of Libraries : What? Why ? and How? — 160

Prof. Swati S. Toraskar

19. Re-engineering of Libraries: Present Scenario — 171

Mrs. Vandana Dhumal, Dr. Rekha Phatak

20. Re- Engineering in College Library Services — 178

Dr.Vijay P. Jadhao

PRINCIPAL KOLHAPUR

Theme 3: Emergence of Digital Libraries including IRs and ETDs due to Re-engineering

21. An investigation on the role of I3 (Information, Infrastructure, and Innovations) in nation-building — 184

Prof (Dr.) R. P. Bajpai, Anita Singh, Anshita Hayaran, Dr. Kapil Singh Hada

22. Emergence of Digital Libraries due to Re-Engineering — 201

Re- engineering of Libraries : What? Why ? and How?

Prof. Swati S. Toraskar

Librarian, D.D.Shinde Sarkar College, Kolhapur- 416008. Maharashtra

Mob.No. 9764831422, e-mail: swatidigrelib.28@gmail.com

Abstract: Libraries are facing new challenges from the ICT era and to cope up with the IT revolution, economic down turns and due to globalization, so, Libraries want to be present itself as a modern think tank center and Knowledge Resource Center and has responsibility to provide and facilitates various resources, quick response as well. The shrinking budget and increasing cost of publications and e - resources the libraries are must be changing their function. Due to rapid changes in technology, librarians are under pressure about how to deliver greater results with fewer resource. Therefore, Libraries are needs to change their typical work and throw their old face and renovate itself and must improve the ways to connect the clientele for optimum utilization of Library or Knowledge Resource Center. 'Re - engineering' term which relates to drastic change and dramatic improvement in cost, quality, service and speed. Undeveloped academic libraries needed such techniques like re- engineering to be a good library. Re – engineering is necessary and it's a reality. In India, this concept of re- engineering is yet to receive the desired attention of the management practitioners due to variety of reasons.

In India, this concept of re- engineering is yet to receive the desired attention of the management practitioners due to variety of reasons.

Keywords: Library. ICT, Re- engineering, Knowledge Resource Center

PRINCIPAL
KOLHAPUR
D.D. SHINDE SARKAR COLLEGE

Introduction

What is Re- engineering: Libraries are changing day by day, it's a reality not myth. Re- engineering term, which is relates to drastic change and dramatic improvement in cost, quality, service and speed. Re engineering involves re - designing key processes while keeping customer at the center of process. To modify the existing system, process and products information is the primary step. For this its necessary to design your library in such a way or library website that help us to re-engineering of library and information services to maximize usage and draw users back into the library both physically and virtually.

The Technology has impacted libraries significantly whether it is decreased door counts or increased use of virtual resources. Academic libraries have faced a great deal of change in recent years. Users are many more options to fulfilling their information needs, for all this LIS professionals must be creative and innovative to serve the users to the fullest. Their collection and services are move into an virtual